

Türkiye ve Azerbaycan Ticari İlişkilerine Yönelik Bir Değerlendirme*

An Evaluation Of Trade Relations Between Turkey And Azerbaijan

Meltem KESKİN KÖYLÜ*

Öz: Aynı kültürden gelen aynı ana dilli konuşan Türkiye ve Azerbaycan, tarih, soy bağı olduğu kadar ticari ve ekonomik alanlarda da birbirleri ile sıkı işbirliği geliştirebilmişlerdir. İki ülke arasında ilişkiler karşılıklı maddi çıkarların çok ötesindedir. Bundan dolayıdır ki pek çok ülke Azerbaycan'da sadece petrolle ilgili iş alanlarına yatırım yaparken Türkiye'den ülkeye giren yatırımlar petrol dışı sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada iki ülkenin ticari ilişkiler boyutu incelenmektedir. Azerbaycan ekonomisinin petrole bağımlılığı ülkeyi kırılgan hale getirmekte olup doğal kaynakların laneti olgusunu tersine çevirebilecek çabaları Türkiye ile geliştirilebilecek uluslararası ticari işbirliği ile aşma yolları tartışılmaktadır. Bu amaçla yıllar içinde iki ülkenin yaptığı ticaret pariteleri ve ülkelerin gelişmeye elverişli sektörel bazı ürünler belirlenerek ülkeler arası ticari ilişkileri geliştirebilecek unsurlar değerlendirilmiştir. Azerbaycan ve Türkiye arasında sürdürülebilir ekonomik gelişmelerin oluşturulmasının yollarını belirleyebilmek için ikincil veriler ışığında ampirik çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Azerbaycan ekonomisi, Türkiye, Ticari İlişkiler

Abstract: Turkey and Azerbaijan, two countries with the same culture and language, have a tight trade and economic connection, as well as a connection in heritage and history. The relations between two countries are well beyond materialistic expectations. Therefore, although many countries invest in petroleum related areas, Turkish investments are on different areas. In this study, the trade relations between these two countries are investigated. It is also discussed how the trade relations with Turkey can improve the strength of the Azerbaijan's economy, as it is fragile by being dependent on petroleum. With this aim, the trade parities, developable sectoral products of these countries are determined to evaluate the elements that can improve the mutual trade of these two countries. An empirical study is made in light of secondary data, to determine the ways for sustainable developments in Azerbaijan and Turkey's economic relations.

Keywords: Foreign Trade, Azerbaijan Economy, Turkey, Business Connection

Geliş Tarihi: 11.12.2018

Kabul Tarihi: 26. 12.2018

* Ankara, Ufuk Üniversitesinde 3-5 Mayıs 2018 düzenlenen Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresinde (UKBK) sunulan özet bildirden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, meltemkeskinkoylu@hotmail.com

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte dış ticaret ve uluslararası finansal işbirlikleri önemlerini artırarak hızla değişmeye başlamıştır. Ülkeler özellikle ticarete işbirliği yapmanın avantajlarını değerlendirmişlerdir ve ticari işbirliği için gerekli yapıları oluşturmuşlardır. Azerbaycan ve Türkiye bağımsız Türk devletleri arasında ekonomi alanında işbirliği yapılanmasına öncülük yapabilecek birikimlere sahip iki ülkedir.

Haydar Aliyev'in "Bir millet, iki devlet" özdeyişinde vurguladığı üzere Türkiye ve Azerbaycan bir bütünün parçalarıdır. Her alanda olduğu gibi iki ülke ticari ilişkiler boyutu ile de fiziksel mesafeye rağmen birbirlerine yakındır ve bağılırlar. Özellikle Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden (SSCB) ayrılması ile birlikte serbest piyasa sistemine geçiş aşamasında Türkiye ile olan ticari ilişkilerde hız kazanmıştır. İki ülke arasında ticaret ve ekonomi alanında yapılan ilk anlaşma 1992 yılında imzalanan "Ticari ve Ekonomik İşbirliği" anlaşmasıdır. Yurt dışına açılmak isteyen Türk iş insanları, dil ve kültürel benzerliklerinde avantajlarını kullanarak Azerbaycan'a yatırımlarını yönlendirmişlerdir. Sağlıktan eğitime, bankacılıktan inşaata kadar geniş yelpazede Azerbaycan'da sosyal hayatın her alanında Türkiye'den doğrudan yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımlardan bazıları Azerbaycan'ın lokomotif sektörü haline de dönüşmeyi başarmışlardır. Pek çok ülke Azerbaycan'a yaptıkları yatırımlar petrol ve doğal gaz üretimine yönelik yaparken 2007 yılı itibari ile Türkiye petrol dışı doğrudan yatırım yapan ülkeler arasında birinci sırayı almıştır. Yine de iki ülke arasında ticaret alanında yaşanan sıkıntılar da mevcuttur. Azerbaycan ile Türkiye'nin direkt kara bağlantısının bulunmaması ticaretin lojistiği açısından dezavantaj gibi görünmekle beraber "Türk Kapısı" olarak adlandırılan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan'a kara bağlantımızı oluşturması açısından önemlidir. Nahçıvan doğrudan Azerbaycan'a sınırları bulunmamakla birlikte, Azerbaycan'la olan kara bağlantımızda önemli bir yeri vardır.

Türkiye Azerbaycan ticari ilişkilerinde iş insanlarının ticarete yaşadıkları bazı sıkıntılar bulunmaktadır. Hâlihazırda ticaretin gelişimine engel teşkil

eden ve edebilecek problemler belirlenmiş ve iki ülke ticaretinde, mevcut ve ileride muhtemel gelişebilecek problemlerin aşılarak karşılıklı doğrudan yatırımların ve ticaretin geliştirilmesi için gerekli önlemlerin neler olduğu çalışmada vurgulanmıştır. Bu bağlamda geçmişten günümüze iki ülke arasında gerçekleşen ticaret de incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan sayısal veriler, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, Azerbaycan Ekonomik Bakanlığı, Trade Map (ITC) ve Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK) verilerine dayanmaktadır.

2. AZERBAYCAN

Azerbaycan, Avrasya'nın Kafkaslar bölgesinde 86,600 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Ülke, kuzeyde Rusya Federasyonu, güneyde İran, batıda Gürcistan ve Ermenistan ile komşudur. Doğuda Hazar Denizi yer almaktadır. Azerbaycan'ın etnik sitesi şöyledir; nüfusun %91,6 Azerbaycan Türkü, %2 Lezgi, %1,3 Rus, %1,3 Ermeni, %1,3 Talış, %0,6 Avar, %0,4 Türk, %0,3 Tatar, %0,3 Tat %0,3 Ukraynalı, %0,1 Sahur, %0,1 Gürcü, %0,1 Kürt ve %0,1 diğer etnik gruplardır. Azerbaycan toplam nüfusunun 0-14 yaş aralığı % 22,6'yı, 15-64 yaş aralığı % 70,2'i ve 65 ve üstü yaş aralığında % 6,8'i oluşturmaktadır (MFA, 2018).

Azerbaycan'ın resmi dili Azerbaycan Türkçesidir. Rusça ise halkın genelinde yaygın olarak bilinmekte ve kullanılmaktadır. Ayrıca coğrafi bölgelere göre sınıflandırılmış ve günümüzde kullanılan lehçeleri de bulunmaktadır. Bunlar; Bakü, Guba, Şamahı lehçeleri ve Lenkeran, Muğan ağızları, Gence, Kazak, Karabağ lehçeleri, Şeki lehçesi, Zakatala-Gah ağızları ve Nahcivan, Ordubad lehçeleridir.

Tüm arazisinin yaklaşık yarısı tarıma elverişli olan ülke on ekonomik bölgeye ayrılmıştır. Abşeron Ekonomik Bölgesi; Bakü ve Sumgayıt gibi şehirleri de içinde bulunduran bölge olup ekonomik önemi oldukça belirgindir. Abşeron bölgesinde bolca tedavi merkezleri yer almaktadır. Yine bölgenin volkanik çamurları, kaplıcaları ve kapalı göllerin tedavi amacı ile kullanılmaktadır. Lojistik üs olarak kullanılan bölge Hazar denizine kıyısı olması nedeni ile kara ve hava taşımacılığının yanı sıra

deniz ulaşımında yapılabilmektedir. Aran Ekonomik Bölgesi; 21 430 km²'lik yüzölçümünün büyük bir bölümü deniz seviyesinin altındaki ovalardan oluşmuştur ve Gürcistan, İran ve Türkiye ile yol bağlantısını sağlayan oldukça verimli bir bölgedir. Bunun için toplam nüfusun % 20,5'i bu bölgede yaşar. Gence-Kazak ekonomik bölgesi Azerbaycan'ın batısında yer alır. Ülke sanayisinin %12-13'ü karşılaman bölge ülkenin ikinci büyük sanayini oluşturan bölgedir. Gence ve Daşkesen'de maden çıkarma ve işleme tesisleri bulunmaktadır. Ayrıca bu bölgede ağır sanayi olarak adlandırılan sanayide önemli yer tutmaktadır. Güney Ekonomik Bölgesi; İran ile sınır oluşturur. Sahip olduğu toplam arazinin %26'sı ormanlarla kaplı olan bölge Lenkeran ovası ve Talış dağlarından oluşan iki bölümden oluşur. Üstelik dünyada oluşan toplam 13 iklim çeşitliliğinin 7'si bu bölgede izlenebilmektedir. Bölge, üzüm, çay, her türlü sebze, hububat, tütün ve narenciye ürünleri başta olmak üzere tarımda çok gelişmiştir. Ayrıca hayvancılıkta önemli yeri kapsamaktadır. Kuzey bölgesi Şeki - Zakatala ve Guba - Haçmaz ekonomik bölgelerini kapsar. Bölge dağlıktır. Mineral ve madenler bakımından zengin bölgede bakır, kükürt piritlerinin ve çinko bulunmaktadır. Guba-Haçmaz Ekonomik Bölgesi ise, sağlık turizmi alanında gelişmiş olup sanatoryum bölgelerinden biri olarak bilinmektedir. Karabağ Ekonomik Bölgesi, Yukarı Karabağ ve Kelbecer-Laçın illerini içinde barındırır. Ormancılık ve orman ürünlerinin de yaygınca üretildiği bölgede Yukarı Karabağ'da polimetal, petrol, doğal gaz, mermer, çimento hammaddesi gibi doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölgedir. Kelbecer-Laçın Ekonomik Bölgesi; altın, cıva, kromit, mermer, koral, perlit gibi madenlerin bulunması yanı sıra temelde bölgede hayvancılıkta çok gelişmiştir. Yine bölgede, besiciliğin yanı sıra arıcılık, süt ve süt ürünleri üretimi gelişmiştir. Dağlık Şirvan Ekonomik Bölgesi; petrol, doğal gaz üretimi ile öne çıkmıştır. Bölgeden çıkan kükürt ve hidrokarbonat suları da tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Buna ek olarak bölgede elde halı dokumacılığı da yaygındır. Nahcivan Ekonomik Bölgesi, bölge Azerbaycan ile sınırı bulunmadığı için anklav durumuna kalan bölgenin Türkiye'ye sınırı bulunmaktadır. Nahcivan Azerbaycan'a, havayolu veya İran üzerinden karayolu ile bağlantı kurmaktadır. Kültür merkezi olan bölgede eğitim oranı ve seviyesi çok yüksektir. Turizm açısından gelecek vadede bölge

molibden, polimetal, kaya tuzu, mermer gibi doğal kaynaklarına da sahiptir (Azerbajjans, 2018).

2.1. Azerbaycan Ekonomik Parametreleri

Uzun dönemler SSCB'nin parçası olan Azerbaycan tarım alanında ülke ekonomisine entegre olmuştur. 1918 yılından başlayarak petrol Azerbaycan ekonomisinin önemli bir unsuru olmaya başlamıştır. 1919 yılında da Azerbaycan milli parası Manat ilk kez dolaşıma girmiştir. Yine aynı yıl Azerbaycan Devlet Bankası Bakü'de kurulmuştur. Bu yıllarda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ithal ettiği askeri malzeme, lokomotif, otomobil gibi ürünlerin bedelini petrolle, pamuk, ipek, yün ve deri karşılığında ödüyordu. Azerbaycan 1918 yılında 3287 kuyudan 2,96 milyon ton, 1919 yılında 2066 kuyudan 3,6 milyon ton, 1920 yılında 2037 kuyudan 2,8 milyon ton petrol çıkarabilmiştir. Bu dönemde Bakü-Batum boru hattı yapılmıştır. 1920-1939'lu yıllarda Azerbaycan'da tarımın kolektifleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı ardından özellikle 1970 yılından sonra ağır sanayiye de ağırlık verilmiştir. Petrol-kimya, petrol üretimi, metalürji, ve elektronik gibi alanlar gelişmeye başlamıştır. 1970-1980'li yıllarda Azerbaycan'da bilimsel ve teknolojik üretim çabaları uzman personein yetiştirilmesine katkı sağlamıştır. Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını aldıktan sonra ekonomik reformlar konusunda çalışmıştır. Devlet kotalaştırma ve lisanslaşma sistemleri yürürlükten kaldırılarak ticari işlemlerde serbest fiyat sistemine geçilmiş ve tüm ticari işlemlerde elde edilen döviz kazançlarının zorunlu olarak devlete satışı kaldırılmıştır (Azerbajjans, 2018). 1995 yılına gelindiğinde on bin küçük ve orta büyüklükte işletme, seksen bin kişisel işletme, 100 civarı ticari banka şubesi, 3.500 kooperatif, 850 tarım çiftçiliği faaliyetini sürdürmekteydi (The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2018). İleriki yıllarda da olduğu gibi bu dönemde yabancı yatırımcıların ilgi duyduğu alan petrol yatakları olmuştur. 1994 yılında "Azeri, Çırag, Güneşli" madenlerinin araştırılması için "Asrın anlaşması" pay dağıtım sözleşmesi imzalanmıştır. Doğalgaz ve petrol yataklarının araştırılması için 2000 yılına kadar 12 ülkenin 29 büyük enerji şirketinin katılımı ile pek çok üretimin pay dağılımı anlaşmalarına imza atılmıştır. Ülke ekonomisinin omurgasını oluşturan petrol 2003 yılında 15,4 milyon

ton iken 2010 yılına gelindiğinde 50,8 milyon tona ulaşmıştır. Konsorsiyumun çıkardığı bu petrolün %71'i Azerbaycan devletine kalmıştır. Yine aynı yıl i 26,3 milyar küp doğalgaz çıkarılmıştır. Bu üretim 7,1 milyar metreküp Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi, 19,2 milyar metreküp ise “Azeri-Çırag-Güneşli” ve “Şah-Deniz” konsorsiyumlarınca üretilmiştir. Bu üretimler artarak devam etmektedir. Günümüze gelindiğinde Azerbaycan yirmi iki ülkeye petrol satmaktadır (Azerbaijans, 2018).

Azerbaycan'da, Nahcivan Ekonomik Bölgesi dâhil 45 farklı banka işlem görmektedir. Beynelhalg Bank, Kapital bank, Bank Standart, Halk bank ve Paşabank işlem ve aktif büyüklük bakımından ilk beş sırada yer alan bankalardır. Bankacılık sistemi “Banklar Hakkında” kanunla düzenlenmiştir.

Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesinin lokomotifleri petrol ve doğal gaz ihracatıdır. Elbette bankacılık, inşaat, haberleşme ve emlak sektörleri de ekonomiye katkı vermektedirler. Azerbaycan 2015 yılına ait ülke ekonomik verileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1: Azerbaycan'ın Ekonomik Pozisyonu

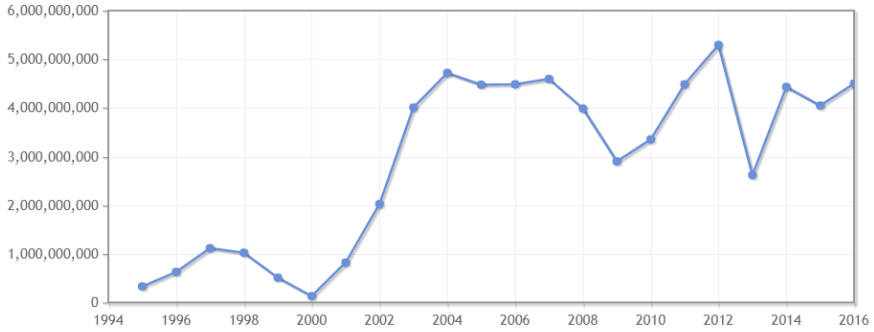
GSYİH (milyar ABD \$)	54,05	Dış borç (milyar ABD \$)	12.3
Enflasyon (%)	5,3	Doğrudan Yabancı Yatırım (milyar ABD \$)	7.12
Büyüme Oranı (%)	1,5	Direk Yabancı Yatırım (milyar ABD \$)	2.95
Nüfus (milyon)	9.8	Azerbaycan'daki Türk firma (adet)	2665
(2015)			

Kaynak: (EIU, 2016; Keskin, 2017: 24).

Azerbaycan ekonomik ve ticari alanlarında istikrarlı büyümektedir. Türkiye'den bu ülkeye doğrudan yatırımlar kayda değerdir. Türkiye, Azerbaycan'daki yatırımcı ülkeler arasında en önde gelmektedir (Çelikpala, 2010: 100-101; Keskin, 2017: 23). Üstelik bu yatırımların büyük bir kısmı petrol dışındaki alanlarda gerçekleşmektedir. Ülkeye özellikle yabancı petrol şirketleri büyük çapta yatırım yapmaktadırlar.

Azerbaycan'a yıllara göre yapılan doğrudan yabancı yatırımların ABD doları para birimi cinsinden toplamı Şekil 1'de ABD Doları olarak verilmiştir.

Şekil 1: Azerbaycan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Sermayeli Yatırımlar

Kaynak: INDEXMUNDI, 2018.

Azerbaycan, doğrudan yabancı yatırımlar için cazibesini korumaktadır. The Economist Intelligence Unit (EIU) verilerine göre verilen yılların sonları itibari ile doğrudan yabancı yatırımlar 2018 7000 milyar ABD Doları, 2019'da 7.200 milyar ABD Doları, 2020'de 7.400 milyar ABD Doları ve 2021 yılsonunda 7.600 milyar ABD Dolarına ulaşacağı ön görülmektedir (EIU, 2018).

Azerbaycan petrol ve doğal gaz üretimine bağlı olarak yabancı doğrudan yatırımları bu alanlara çekmekle beraber ülke; tarım, hayvancılık, konserve üretimi, yol, su, enerji hatları, kimya sanayi, sağlık hizmetleri ve turizm gibi diğer alanlarda öncelikli yatırım imkânları sunmaktadır.

Azerbaycan, ticarete karşılıklı ilişkilere önem vermektedir. İhracat yapacak firmaların uzaktan iletişim yerine yüz yüze yapılan ticari anlaşmalarda başarılı olma oranı yüksektir. Bundan dolayı, Azerbaycan ile ticaret yapan firmaların temsilcilerini ülkeye göndermeleri önemli bir

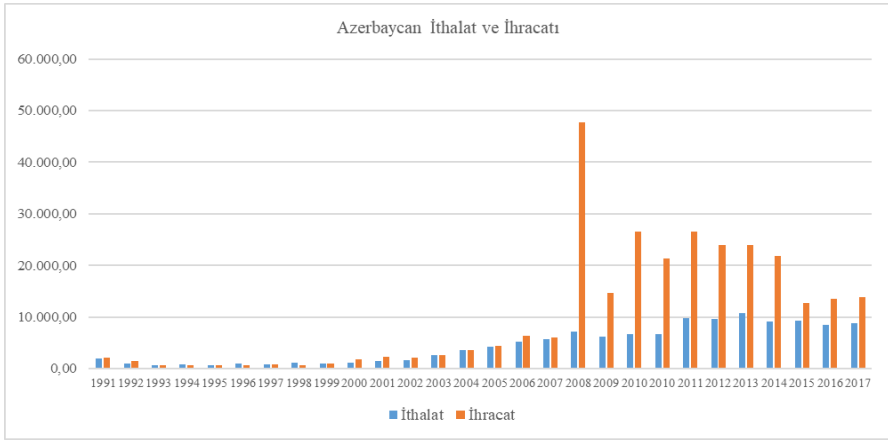
unsurdur. Azerbaycan, ekonomik ve ticareti gelişme potansiyeli fazla olan bir ülkedir. Ülke halkını gelir düzeyine göre üç kısımda incelenebilir. Bu gruplar, aylık gelirleri 64 ABD Doları civarında olanlar, orta sınıf ve sonuncu olarak yüksek gelir düzeyi ile lüks harcamalarda seven “yeni Azeri Türkleri” adı verilen gruptur. Yatırım yapacak ülkelerin bu gelir profillerini de dikkate alması gerekmektedir (ATET, 2010: 27-28).

2.2. Azerbaycan Dış Ticareti

Azerbaycan dış ticaretinin önemli bir bölümü Avrupa Birliği ülkeleriyledir. Şekil 2’de görüleceği üzere Azerbaycan, dış ticarete 2000’li yıllarla başlayan ivme kazanmıştır. Ülkenin ihracatının büyük bir kısmını petrol ve mineral ürünler oluşturur. Azerbaycan ihracatında, ham petrol ve petrol işleme ürünler de önemli yer tutar. Ayrıca, gıda, çeşitli metaller, plastik ürünler değerli yarı değerli metaller ve taşlar, inci ve her türlü el dokuması ürünler yer almaktadır (Azerbaijans, 2018).

Azerbaycan’ın İthalatına konu olan belli başlı ürünler ise; makine ve teçhizatı, elektrikli cihazlar, reaktörler, buhar kazanları, ulaşım araçları, tren ve lokomotif, sağlık ve optik ürünleri, çeşitli metaller, metallere yapılmış mutfak gereçleri, demir ve ürünleri, yarı ve az değerli madenler ve bu madenlerden yapılmış ürünler, inşaat malzemeleri, çeşitli giyim eşyaları, kimyevi ürünler, ağaç mamulleri kâğıt gibi, mineraller, asitli içecekler, sirke, tütün, hayvan ve sebze ürünleri, koleksiyon değeri olan antikalar ve tekstil malzemeleri olarak sıralanabilir (Statistical Yearbook, 2018: 42-65).

Azerbaycan’ın 1991-2017 tarihleri arasında yapmış olduğu dış ticaret aşağıda Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Azerbaycan Dış Ticaret Verileri (Milyon ABD \$)

Kaynak: (The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, 2018).

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını aldıktan sonra, İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), Ekonomi İşbirliği Teşkilatı (EKO), Uluslararası Para Fonunun ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (GİET), Dünya Ticaret Örgütü gözlemci statüsünde, Bağımsız Devletler Birliği (MDB) ve Avrupa Birliği ile işbirliği anlaşmaları yapmıştır (Azerbaijan, 2018).

Azerbaycan yaptığı dış ticarete ağırlıklı olarak kara taşımacılığını kullanmaktadır. İkinci sırada ise demiryolu taşımacılığı gelmektedir. Deniz yoluyla yapılan taşımacılık tüm transferin en gerisinde kalmıştır (Statistical Yearbook, 2018: 36).

Azerbaycan 2013-2017 tarihleri arasında seçilmiş ülkelerle yaptığı dış ticaret büyüklükleri Tablo 2'de bin ABD Doları olarak aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2: Azerbaycan Seçili Ülkelerle Dış Ticaret Büyüklüğü (Bin ABD \$)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017
Beyaz Rusya	102 031,4	99 032,7	93 674,6	124 531,1	147 700,6
Kazakistan	370 997,6	250 895,6	116 883,4	124 391,3	142 099,9
Kırgızistan	370 997,6	250 895,6	116 883,4	124 391,3	142 099,9
Özbekistan	14 528,0	27 502,9	8 165,2	6 725,2	1 760,2
Rusya	2 583 022,8	1 954 751,7	1 855 692,3	2 050 953,1	2 141 283,3
Türkmenistan	88 152,4	51 201,2	52 433,9	152 276,0	164 145,8
Ukrayna	864 689,2	468 021,7	333 129,0	331 215,5	810 280,3
ABD	1 366 765,6	1 309 246,2	1 185 093,8	552 255,9	781 783,5
Avusturya	488 751,9	434 335,1	525 791,4	170 377,0	199 917,7
Belçika	76 306,0	98 183,9	93 167,6	61 462,4	75 290,5
BAE	103 407,2	65 469,9	72 283,4	69 371,8	39 495,1
Çin	654 972,1	760 945,4	565 111,5	1 085 832,8	1 298 334,6
Fransa	1 556 554,8	1 680 839,6	1 076 351,7	776 632,7	492 093,1
İngiltere	1 818 350,7	1 104 785,1	563 735,8	575 132,5	281 062,7
İsrail	1 278 290,9	1 790 908,3	826 405,1	679 735,6	671 612,3
İtalya	6 238 915,1	5 078 261,0	2 842 095,2	4 666 189,2	4 725 094,7
Hollanda	199 593,5	207 975,9	204 588,6	113 937,7	174 567,6
Yunanistan	815 105,5	318 778,0	161 923,8	216 693,2	171 684,0

Kaynak: (Statistical Yearbook, 2018: 13-17).

Azerbaycan dış ticareti coğrafi bölgelere göre değerlendirildiğinde. Hem ithalat hem ihracatında Avrupa kıtası ilk sırada yer almaktadır. 2017 yılı içerisinde ihracatının %61,9 yine ithalatının da %49,2'si Avrupa kıtası ile yapmıştır. Ülke dış ticaret gelirin ve giderlerinin Euro döviz cinsinden gerçekleştirmektedir. Kıtalara göre ithalat ve ihracatı aşağıdaki Tablo 3 ve 4'de yer almaktadır.

Tablo 3: Azerbaycan İthalatı

Bölgeler	2013	2014	2014	2016	2017
Avrupa	6 103 547,7	5 051 353,3	5 019 083,1	4 528 536,3	4 318 198,3
Asya	3 673 393,3	3 224 153,1	3 092 305,8	3 179 400,6	3 394 445,1
Amerika	823 642,0	879 444,9	1 065 332,5	713 901,8	991 927,5
Afrika	84 210,3	7 010,7	13 285,1	19 271,8	24 535,9
Okyanusya	27 709,2	25 735,6	26 670,6	48 029,9	52 900,7

Kaynak: (Statistical Yearbook, 2018: 34).

Tablo 4: Azerbaycan İhracatı

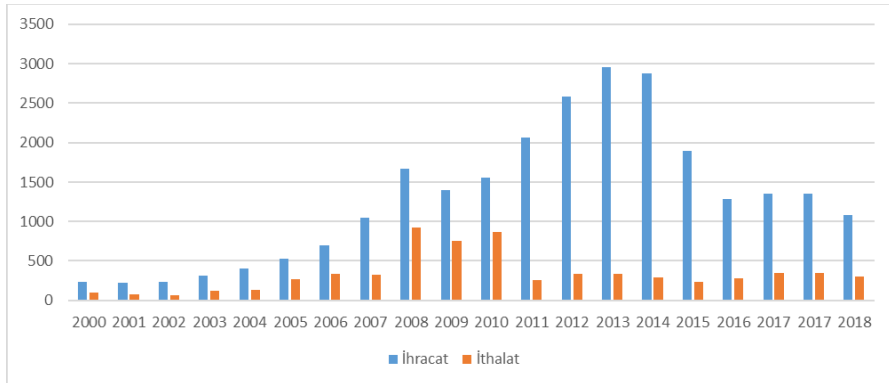
Bölgeler	2013	2014	2015	2016	2017
Avrupa	2 933 748,7	12 494 567,7	7 384 636,2	8 211 537,6	8 551 860,1
Asya	9 573 360,5	7 800 307,6	4 488 095,0	4 819 961,3	4 476 817,3
Amerika	992 851,8	994 137,7	561 912,9	182 568,6	597 461,9
Afrika	475 064,9	539 124,8	293 872,5	243 248,8	184 796,5
Okyanusya	390,9	471,1	621,9	275,8	688,6

Kaynak: (Statistical Yearbook, 2018: 35).

3. TÜRKİYE AZERBAIJAN TİCARETİ

Türkiye ve Azerbaycan, ekonomik ve sosyal işbirliğini çok daha fazla geliştirebilmek için ticaret odaları, kardeş şehir uygulamaları ve iş insanları arasındaki ilişkilerin gelişimine destek verilmektedir. Türkiye ayrıca, Azerbaycan ile tek kara sınırimız olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne de gerekli önem vermektedir (Keskin Köylü, 2017: 25).

Türkiye, Azerbaycan'dan başlıca; alüminyum, hidrokarbonlar, petrol ürünleri, dokuma iplikleri ve hayvansal deriler alırken demir ve çelikten üretilmiş aksamlar, değerli ve yarı değerli metaller ve çeşitli inşaat malzemelerini ihraç etmektedir (Keskin, 2017: 24). Şekil 3'de Türkiye'nin Azerbaycan ile yaptığı ithalat ve ihracat oranları 2000 yılından başlayarak yıllara göre verilmektedir.

Şekil 3: Türkiye Azerbaycan Ticareti (Değer: Milyon \$)

Kaynak: TÜİK, 2018

Şekil 3’de görüldüğü gibi iki ülke arasındaki ticaret Türkiye lehine gelişmektedir. Ayrıca Azerbaycan Rusya Federasyonundan sonra Amerikan Doları bazında en büyük ithalatını Türkiye’den yapmaktadır. 2018 yılına ait olan veriler Ocak-Ekim aylarını içine alan ihracat ve ithalat verileridir. Bu veriler Tablo 5’de karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Tablo 5: Türkiye’nin Azerbaycan ile yaptığı ticaret (Değer: Bin ABD \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
İHRACAT	1 550 479	2 063 996	2 584 671	2 960 370	2 874 608	1 898 520	1 285 127	1 357 772	1 085 000
İTHALAT	252 525	262 263	339 936	333 748	291 283	232 376	278 131	350 870	299 000
HACİM	1 803 004	2 326 259	2 924 607	3 294 118	3 165 891	2 130 896	1 563 258	1 708 642	1 384 000
DENGE	1 297 954	1 801 733	2 244 735	2 626 622	2 583 325	166 142	1 006 996	1 006 902	786 000
*2018 yılı ilk sekiz ay verileri									

Kaynak: TÜİK, 2018

Türkiye yatırımcılar 2005-.2016 döneminde Azerbaycan’a doğrudan yatırımları 5,5 milyar ABD Doları olarak gerçekleştirmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018).

Azerbaycan Standartlaştırma, Metroloji ve Patent Devlet Komitesi (SCSMP) ve Türk Standartları Enstitüsü (TSE) 14 Ağustos 2009 tarihinde imzalanan Mukabakat Zaptı hükümlerine göre Türkiye’den TSE belgesi ile ihraç edilen mallar Azerbaycan’da avantajlı olmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018).

Türk Hükümeti ile Azerbaycan arasında 1992 yılından günümüze kadar ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik gibi pek çok alanda yapılmış anlaşmalar olmakla beraber. Türkiye Azerbaycan Hükümetleri Arası Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantı Protokolü 10-11 Temmuz 2014 tarihinde Ankara’da gerçekleşmiştir. Bu protokol gereği ekonomik ve ticari ilişkilerde (DEİK: 2014):

- Her iki ülke ticari ve ekonomik işbirliğini karşılıklı yarar esasında denge sağlayıcı tedbirler alacaklardır.
- Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Üçüncü Toplantı çerçevesinde, iki ülke arasında tercihli ticaret anlaşması kuralarına uyulacaktır.

- İki ülke, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Toplantıları sonuçlarında alınan kararları etkin şekilde uygulayacaklardır.
- Azerbaycan, Türkiye'de faaliyet gösteren Azerbaycanlı İşadamları Birliği ile Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) işbirliğinin arttırılması yönünde çalışmalar karşılıklı olarak devam edecektir.
- Türkiye ihraç ettiği gıda maddelerinin etiketine Azerbaycan Türkçesini de eklemesi zorunlu olacak.
- Türkiye'nin e-ticaret tecrübelerini Azerbaycan yetkililerine aktaracaktır.
- Taraflar gümrük konusundaki yeniliklere ilişkin bilgi alışverişini ve görüşmelerini sürdürmeye karar almışlardır.
- Taraflar, ekonomik kalkınma ve planlama alanlarında deneyim birbirlerine aktarma konusunda anlaşmışlardır.
- Türkiye'nin Yukarı Karabağ ve diğer işgal altındaki bölgelerle, ticari ve ekonomik faaliyetlerde bulunmaya devam etmesi konusunda anlaşılmıştır.
- Taraflar, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde üretilen tarım ve sanayi ürünlerinin Türkiye'ye ihracatını arttırmaya yönelik, ticareti kolaylaştırıcı önlemler üzerinde anlaşmışlardır.

Yine taraflar Türkiye Azerbaycan Hükümetleri Arası Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantı Protokolü ile müteahhitlik ve yatırımlar, bilim, sanayi ve teknoloji, enerji, ulaştırma, haberleşme ve bilgi teknolojileri, tarım, kültür ve turizm, çalışma ve sosyal güvenlik, çevre ve şehircilik, ormancılık, gençlik ve spor, eğitim, sağlık ve aile ve sosyal politikalar alanlarında da iş birliği çalışmaları yapmaya karar almışlardır. Bir diğer önemli işbirliği anlaşması ise 13 Mart 2015 tarihinde imzalanan; Azerbaycan'ın Şah Deniz-2 bölgesinden çıkardığı doğal gazı Türkiye toprakları üzerinden Avrupa'ya taşıyacak Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ortaklık anlaşmasıdır.

3.1. Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki Ticarete Yaşanan Sorunlar

Azerbaycan ekonomisi yüksek oranda petrole bağımlıdır. Ülkede petrol dışı sektörlerde de desteklerin artırılarak değişik sektörlerde yatırımlar cazip hale getirilmesi yabancı yatırımcının elini güçlendirecektir. Ülkede kangrene dönüşmüş ve en şikâyet edilen konuların başında ise devlet yetkililerine yakın grupların ekonomide söz sahibi olması ekonominin etkin işlenmesini engelleyen bir unsurdur. Türkiye dışında yabancı yatırım

yapan ülkeler petrole yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bu da günü kurtaran ancak gelecek için dengeli olmayan duruma işaret etmektedir (Karaca vd., 2016: 87-88).

Ülke serbest piyasa kuralları uygulanmasına karşın kimi sektörlerde tekelleşme ticarete kısıtlayıcı olabilmektedir. Ayrıca % 0.5-15 olarak belirlenmiş gümrük tariflerine rağmen gümrüklerde tarife dışı ücretlerin alınması bir başka sorun oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018). Azerbaycan'da yaygın olarak uygulama alanı bulan "hürmet" adı ile alınan ekstra ücretlerde ülke ile iş yapanlara diğer bir ek maliyet getirmektedir.

Ayrıca Azerbaycan ile yapılan ticaret kapsamında yaşanan diğer sorunlar ise, lojistik sorunu ve özellikle taşımacılıkta kara yoluna olan bağımlılığı, Azerbaycan gümrük uygulamalarından doğan sıkıntılar, vize uygulamaları, çalışma izni şartlarının ağırlığı, aşırı bürokrasi ve Azerbaycan'da tekelleşmenin yaygın olmasıdır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan dünyanın dikkatini çeken ve bir o kadar riskli ve sorunlu coğrafyalarından Kafkasya bölgesinde yer almaktadır. Azerbaycan böyle bir coğrafyada kalıcı barışın sağlanmasında kilit ülkelerden biridir. Bu misyonu gereği yalnızca sosyal değil ekonomik açıdan da güçlü olmak durumundadır. Bunun için ekonomisinin büyük kısmının petrole bağlı kalması endişe vericidir. Bundan dolayı ülkede diğer sektörlerin güçlenerek büyümesi ülke menfaatinedir. Derin, devlet ve bilgi birikimine sahip Türkiye Azerbaycan her alanda işbirliği yapmaya devam etmesi önemlidir. Ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların önemli bölümü petrol ve ürünlerine gelmektedir. Sevindiricidir ki Türkiye Azerbaycan da sadece petrole değil pek çok sektöre yatırım yaparak ekonomide söz sahibi olmayı başarmıştır. Petrol ve petrol ürünleri ile ilgili alanlar haricinde Azerbaycan'a yapılan doğrudan yabancı sermayeli yatırımlarda Türkiye birinci sırayı almıştır. Bu durum Türkiye'nin Azerbaycan'a gözbebeği gibi değer verdiği anlamına gelmektedir.

Türk iş insanlarının, Azerbaycan halkının gelir seviyesi farklarını ve isteklerini gözetmesi önemli görülmektedir. Böylece halkta sadece pazarlarda ucuza satılan Türk ürünleri algısının yanı sıra kaliteli ve marka olmuş Türk ürünlerin lüks alışveriş dükkânlarında yer alması da önemlidir. Ayrıca Azerbaycan'da hızla gelişim gösteren eğlence sektörü de Türk yatırımcısı için potansiyel barındırmaktadır. Yine ülkede bir diğer gelecek vadeden sektör reklamcılıktır. Bu alanda da derin tecrübesi olan Türk firmaları için potansiyel bulunmaktadır.

Azerbaycan halkının öncelik ve yaşam tarzı dikkate alınarak gerekli satış tekniklerinin de kullanılması Türk menşeli firmaların lehine olacak unsurdur. Ayrıca ihracatçı firmaların yerel dağıtım kanalları ile ortak çalışması pazar payını artırmakta önemli bir faktördür. Yine Azerbaycan'la ticaret yapan Türk firmaların ülkenin ticaretle ilgili kanunlarını bilmesi ve gerekli standartlara uyması gerekliliğine dikkat edilmesi önemlidir.

Azerbaycan ile Türkiye stratejik ortaklığını gümrük birliği alanında kullanması pazarda her iki ülke mallarına avantaj sağlayacaktır. Ayrıca katma değeri yüksek ürünlerin ortaklaşa üretilmesi konusunda işbirliği yapılması iki ülkenin menfaatindedir.

Azerbaycan'da sağlıklı bir piyasa sisteminin işlemesi adına Sermaye Piyasası Kurulu ile Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı birlikte çalışabilecek kurullar oluşturabilirler. İki ülkenin güçlerini ve imkânlarını birleştirmesi güçlü birliktelikle dünya ekonomisinde söz sahipliğine aday olmaları anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA:

ATET (2010). Avrasya Türk Ekonomik İşbirliği Teşkilatı. Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Raporu. http://www.turansam.org/azerbaycan_ulke_raporu.pdf adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 27.11.2018.

AZERBAIJANS (2018). Azerbaycan. <http://www.azerbaijans.com> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 27.09.2018.

- Çelikpala, M ., (2010). “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 93-126.
- Çoban, A., (2005). Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, Ed. Ergin GÜMÜŞ vd., Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- DEİK (2014). Türkiye Azerbaycan Hükümetleri Arası Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantı Protokolü. file:///C:/Users/PC/Downloads/f2091860018f4b4c99be6e4197770518%20(1).pdf adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 27.11.2018.
- EIU (2018). Azerbaijan Country Report. The Economist Intelligence Unit . <http://country.eiu.com/azerbaijan> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 27.11.2018.
- INDEXMUNDI (2018). Azerbaijan Economy. <https://www.indexmundi.com/azerbaijan/#Economy> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 27.11.2018.
- ITC (2018). Azerbaijan. Pp81-82. Tradmap <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2016/VolII2016.pdf> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 07.11.2018.
- Karaca, N., Aydoğdu, B. ve Bozkırlı, O. D., (2016). Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu. T.C. Serhat Kalkınma Ajansı Yayınları. İlbey Matbaa. İstanbul.
- Keskin Köylü, M. (2017.) “Türkiye’nin Güney Kafkasya Ülkeleri İle Finansal Bağları ve Bölgedeki Ticari Varlığı”. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 4, Sayı 7 Aralık 2017. ISBN: 214-8414. ss.20-32.
- MFA (2018). Türkiye ve Azerbaycan Siyasi İlişkiler. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi Erişim Tarihi: 14.11.2018.
- Özey, R., (1997). Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, Öz Eğitim Yayınları. İstanbul.
- STATISTICAL YEARBOOK, (2018). The foreign trade of Azerbaijan. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. Baku. www.stat.gov.az adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 14.11.2018.
- THE STATE STATISTICAL COMMITTEE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN, (2018). Economic Statistics. <https://www.stat.gov.az/> adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 14.10.2018.

TÜİK (2018). Azerbaycan Ticaret Verileri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden erişilmiştir. Erişim tarihi: 27.11.2018.